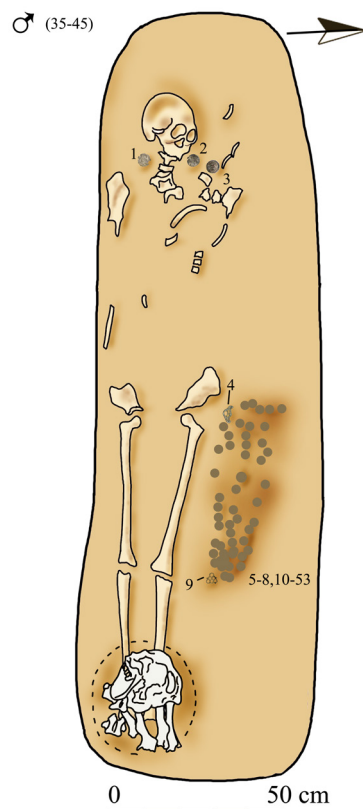

HONFOGLALÁS KORI MAGYAR JELLEGŰ SÍR ROVANCI (UA) HATÁRÁBÓL Adatok a 10. századi veretes készenléti íjtartó tegezék kelet-európai elterjedéséhez

ZÁGORHIDI CZIGÁNY BERTALAN – IGOR PROHNENKO – TARAS VERBA – OLEG FJODOROV – TÜRK ATTILA

2014-ben Ukrajna területén olyan újabb temetkezés került elő, amely kapcsolatot mutat a Kárpát-medence honfoglalás kori régészeti hagyatékával. A lelőhely Ukrajna ÉNy-i csücskében, a lengyel-belorusz hármashatár közelében fekszik, a Voliny megyei Rovanci település közelében. A temető feltárását a „Volinyi régiségek” állami vállalat végezte (ásatásvezető régész Mihail Vaseta). A lelőhely a falu nyugati részén, a Styr folyó első ártér feletti teraszának magas partján található, ahol a terasz ártéri feletti magassága eléri a 10–12 métert. A kutatás a nagyméretű domb északi lankáján folyt, ahol az 5. számú temetkezésben összesen 56 db, többségében jellegzetes formájú apró aranyozott hátherű ezüstveret került elő. A leletek a Volinyi Helytörténeti Múzeum gyűjteményében találhatóak. Az előadás ennek a sírnak a leletanyagát és a leletekből kirajzolódó rekonstrukciót, egy veretes készenléti íjtartó tegezt mutatja be, amely jelenleg az első ilyen biztosan ismert 10. századi lelet a korabeli Kárpát-medencén kívül. A közelmúltban Illés-Muszka Andrea skandináviai formai analógiák kapcsán felvetette, hogy a birkai helyőrség területén előkerült veretek egy része is rekonstruálható veretes készenléti íjtartótegez díszeként. Itt azonban jóval kevesebb veret került elő a teljes készletekhez képest, azonban megfigyelését a rovanci temetkezés alátámaszthatja, mivel az egyértelműen bizonyítja, hogy a tárgytypus a korszakban a Kárpát-medencén kívül is előfordul.

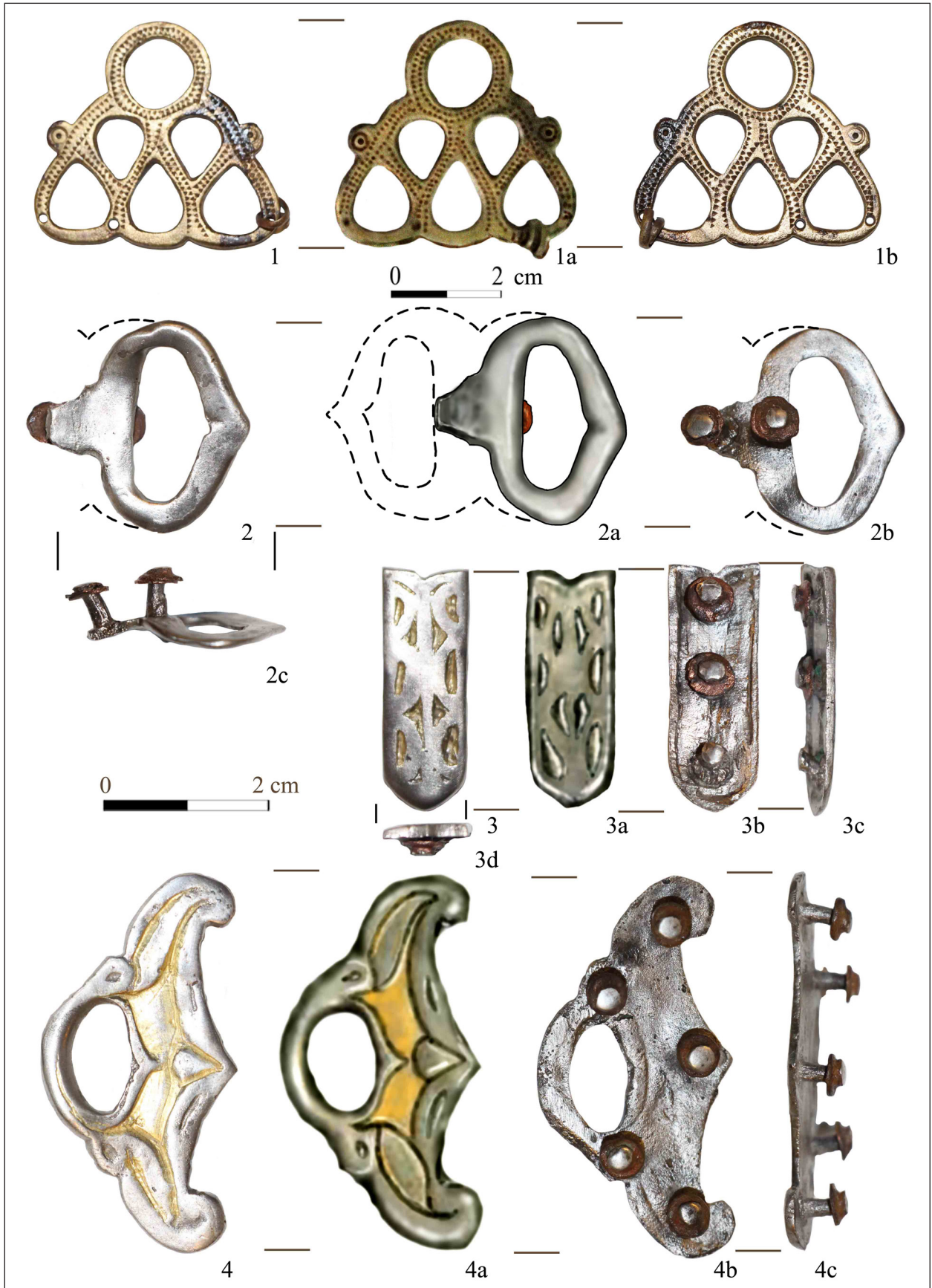
Az 5. számú temetkezés a 8 × 8 méteres szelvény nyugati részén helyezkedett el. A lekerekített sarkú téglalap alaprajzú gödröt 0,3 m-re mélyedt az altalajba. A 35–45 éves felnőtt férfi csontváza háton, nyújtva feküdt, karjai teste mellett párhuzamosan feküdtek. Tájolása arccal keletnek, némi eltéréssel észak felé. A halott lábai felett egy ló végtagjai és koponyája (részleges lovastemetkezés) került elő. A mellékletek derék tájon, illetve a bal combcsont külső oldalán helyezkedtek el. Sajnos itt csak a tegez függesztőfülének, illetve a sír egyedi bronz-

1. kép. A rovanci temető 5. sírja

tárgyának, egy másodlagosan felhasznált, balti eredetű fibula lánctartó részének a helyzetét rögzítették pontosan a dokumentációban.

A temetkezés kiemelkedően fontos három pénzérme lelete (2 db Számánida dirhem és egy volgai bolgár dirhemutánszat) pedig a nyak körül feküdtek, melyek közül mindegyik két helyen át volt fúrva. A sír numizmatikai leletanyagának elemzését Dorothea Milarczik lengyel kutató végezte: Naszr Ibn Ali, Nisapur (919–920); Al-Mamún (*Abu l-Abbász Abdalláh*) kalifa (826–827); továbbá egy arab dirhem volgai bolgár másolata 950 körüli valószínűsíthető keltezéssel. A három pénzérme eredete összefüggés-

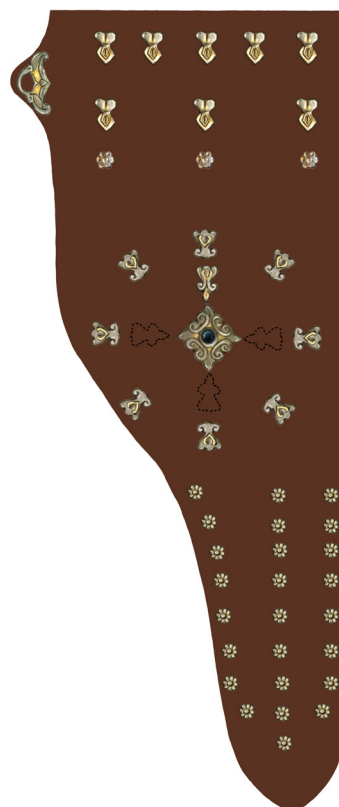

2. kép. 1–4: Leletek a rovanci temető 5. sírjából

ben lehet a Kárpátok külső vonala mentén Prága irányába húzódó kereskedelmi útvonal közelségével.

A jellegzetes kialakítású apró aranyozott veretek, valamint a szárnyas függesztőveret, mely a megoldás kulcsát jelentette a sír leleteinek rekonstrukciójához. Ez ugyanis egyértelműen készenléti íjtegez függesztővereteként határozható meg. Jóllehet, a korábbi kutatásban felmerült ennek a veret típusnak a tarsolyfüggesztőként való értelmezése is, azonban az újabb leletek alapján ez elvethető. A rovanci példányon is jól megfigyelhető az a féloldalas kopás, ami egyértelműen ferdén viselt tárgyra utal, míg tarsoly esetében annak viselete szimmetrikus kopást okozna. Hasonló függesztőket már korábban is ismertünk a Rusz területéről.

A rekonstrukciót segítette továbbá egy eredetileg 8-as alakú, de törötten is (szegecseléssel) felhasznált ezüst alapú ötvözetből készült kettőscsat. A rekonstrukciós rajzon látható, hurkolós megoldásra utal a csatpecsek teljes hiánya, illetve a csaton megfigyelhető, nagymértékű aszimmetrikus kopás. A készenléti tegez mellett szól az üvegbetétes négyzetes veret is, és a veretek elrendezés nagy pontossággal kirajzolja a Kárpát-medence 10. századi hagyatékában elsőként Révész László által kimutatott készenléti íjtartótegezt. A veretek alakja, típusai és darabszáma, a függesztőfél kopásnyomai, illetve a 8-as alakú, pecek nélküli csat, véleményünk szerint egyértelműen utalnak a leletegyüttes funkciójára, elsősorban a karosi II. temető 11. sírjának lelete alapján. A négyzetes, középen üvegbetéttel díszített veret valószínűleg a veretes tegezt díszítő napsimbólum központi helyét foglalta el. A két eltérő formájú szoknyásveret valószínűleg az e köré rendeződő, kör alakú kompozíciót alkotta. Ezek egymással csaknem teljesen megegyeznek, a hegy nélküli példányokat már eleve így öntötték, ez indokolja egy elemként való értelmezésüket. Mivel a rovanci feltárás dokumentációja sajnos erősen hiányos ebben a tekintetben, ezért elképzelhető, hogy nem pontosan az eredeti darabszám áll rendelkezésünkre. Mivel a rovanci sírban veretes övre utaló egyéb lelet nem került elő a temetkezésből, azért meglátásunk szerint a kisszíjvég és a három „lyukvédő” veret is a tegez függesztőszíján helyezkedhetett el. Ezeknek ugyan a félkörös „lyukvédő” kialakítása nélküli párhuzamát ismerjük a közeli analógiaként említett karosi temetkezésből. Ott a Szerző ezeket a tegez

3. kép. A rovanci temető 5. sírjában feltárt veretes készenléti íjtartótegez elméleti rekonstrukciója

testére helyezte rekonstrukcióján, azonban a rovanci sírban az övviselőre utaló, fekvő- és állóveretek valamint az övcsat hiánya, továbbá a tegezdíszként értelmezett veretkészlet complete-sége számunkra valószínűbbé teszi a függesztőszíjas verziót.

Érdekes új megfigyelés azonban, hogy a 8-as alakú, vagy kettős-, pecek nélküli csat mind a négy honfoglalás kori veretes készenléti íjtartótegez-lelet esetében szintén előfordul. Ennek funkciója valószínűleg a tegez övhöz való rögzítésénél a függesztőszíj áthúzásában, „hurkolásában” lehetett. Valószínűleg ugyanúgy, mint az Oleg Fjodorov által a karosi III/11. számú sír készülő újrafeldolgozásához a keleti analógiák alapján összeállított (és az Elit alakulta kiállításon már korábban is megtekinthető) rekonstrukciójánál. Ezt a megoldást a veretes készenléti íjtartó tegezek esetében következetesen megfigyelhető 8-as alakú csatok, illetve szíjvégek alapján immár a rovanci lelet is megerősíti. Hasonló csatokat Bulgária ÉK-i részének 9–10. századi valamint keleten a kimekek hagyatékaként meghatáro-

zott szrosztki kultúra szintén hasonló korú emlékei között ismerünk.

A temetkezés másik érdekes lelete a bronzból készült, jellegzetes viking/északi eredetű teknősbéka fibula egyik lánctartója. A lelőhelyhez legközelebb eső analógiái a Baltikumban fordulnak elő, és a 10. század második felére keltezhető korai típusok tartozéka Robert Spirgis 2006-os összefoglalása alapján (I–II. kronológiai csoport). Az a felvetés, mely szerint a viszonylag nagyméretű kerek áttörésekkel rendelkező tárgy esetleg másodlagosan szíjelosztó funkcióban kapcsolódhatott a tegezhez, még további vizsgálatokat igényel.

A tárgyalta rovanci temető másik kora középkori sírja, a 12. számú, ugyancsak a szelvény nyugati részében került elő. A téglalap alakú sírgödört 0,2 méter mélyre ásták az altalajba, a Ny-K tájolású váz szintén a hátán feküdt, karjait könyökben behajlítva a medencére hajtották. A koponyától balra a sírgö-

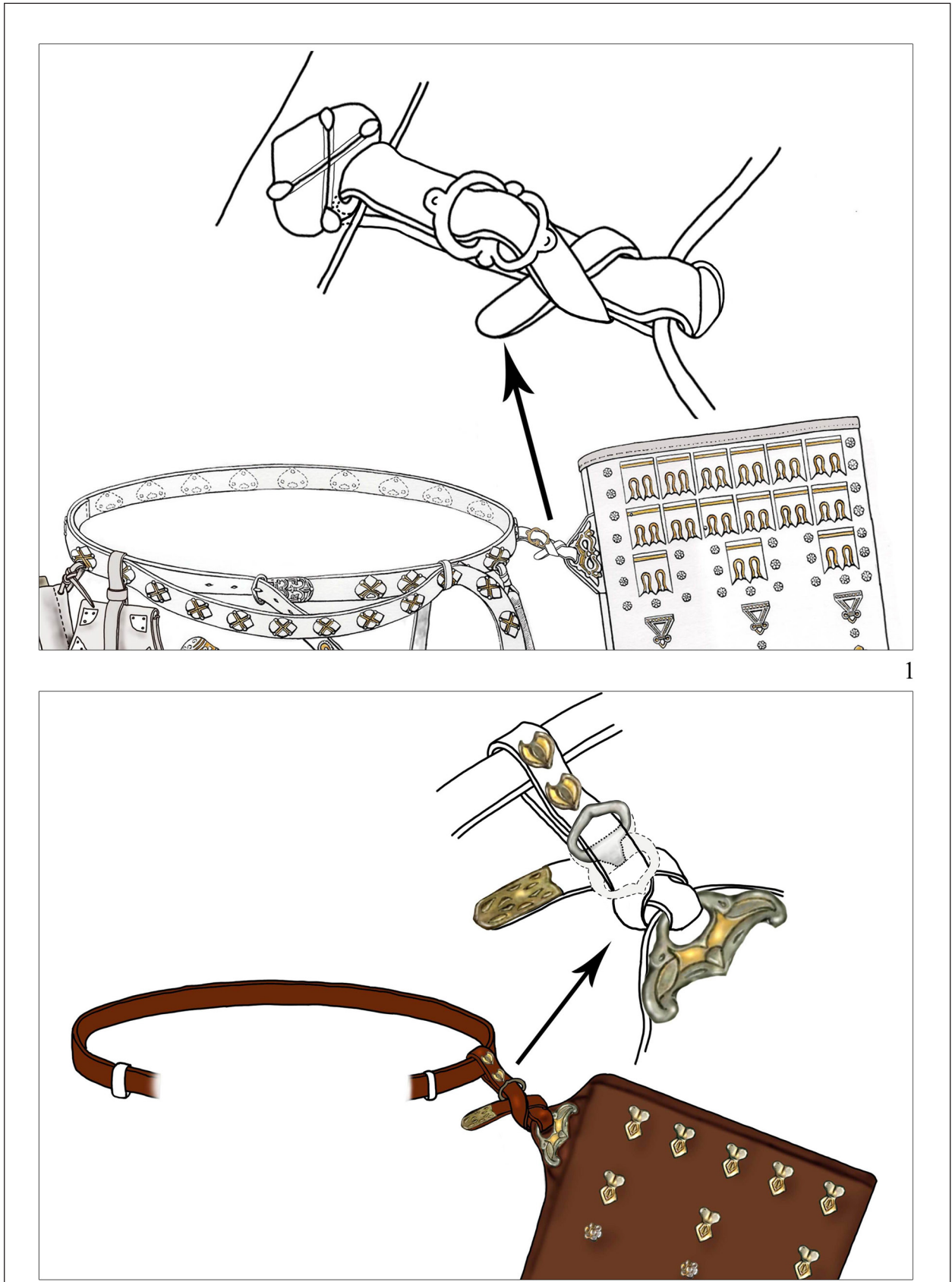
dörbe két edényt helyeztek. Az első korongolt fazék „mandzsetta” szerű peremmel, jellegzetes helyi 10–11. századi készítmény, azonban a másik, egy gömbös testű, szűk nyakú fényezett felületű edény déli, sztyeppi eredetű importtárgy lehet, amelynek kiváló párhuzamait ÉK-Bulgária 10–11. századi hagyatékából ismerjük.

A rovanci 5. sír tovább bővíti azon temetkezések sorát, amelyek a Kárpátok ÉK-i előterében, illetve a Rusz állam egykori területéről ismerünk. Közös jellegzetességük a 10. századi keltezés mellett, hogy szinte mindig íjászfelszerelést tartalmaznak, továbbá, hogy többnyire nagyobb sírszámú helyi temetők részei, de a bennük feltárt leletanyag nem kevert, hanem valamennyi jellegzetessége, sőt még a temetkezési szokások jó része is egységesen „magyar jellegű”.

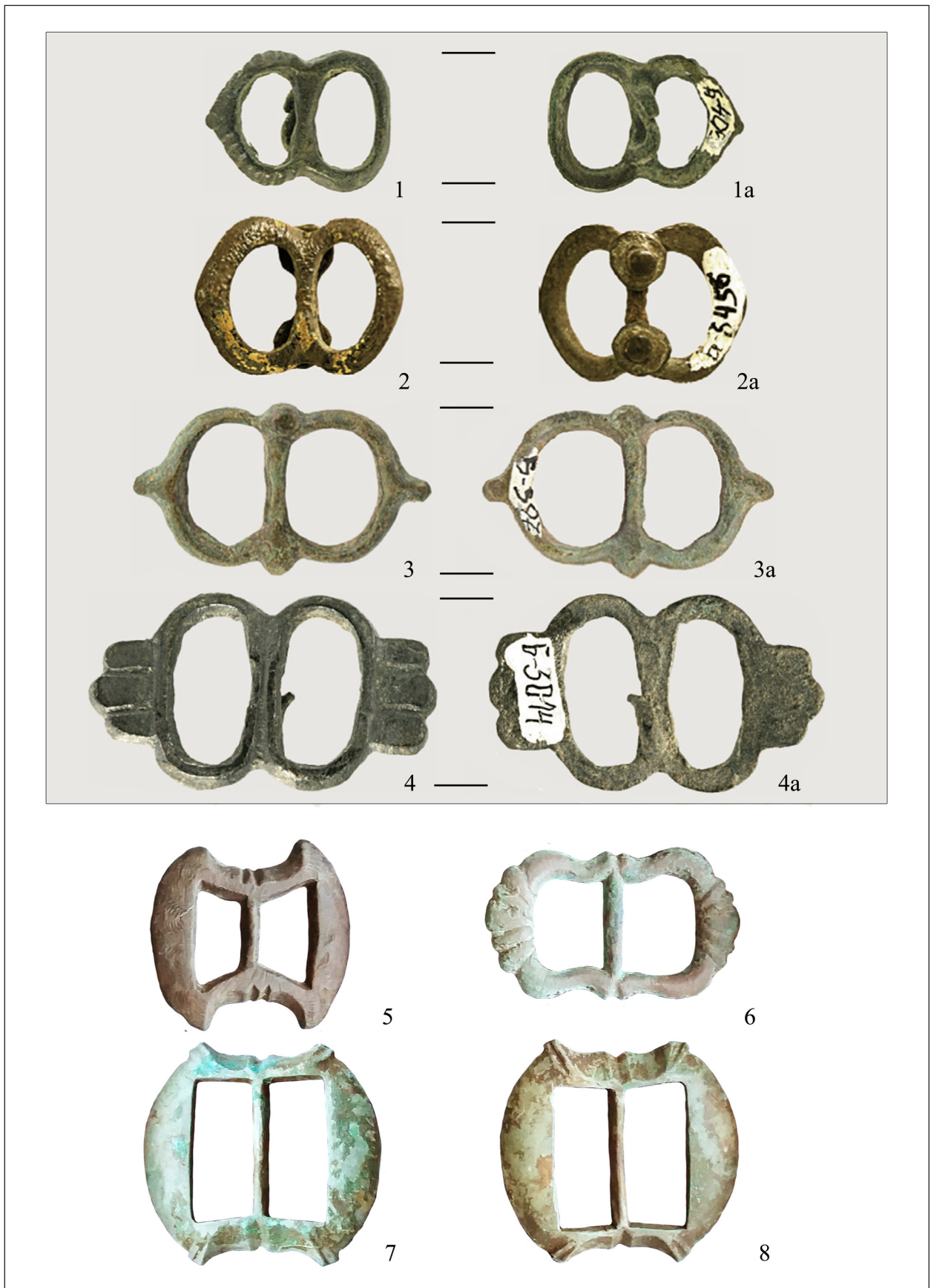
A rovanci lelet természettudományos kormeghatározása és archeogenetikai vizsgálata folyamatban van.

BIBLIOGRÁFIA

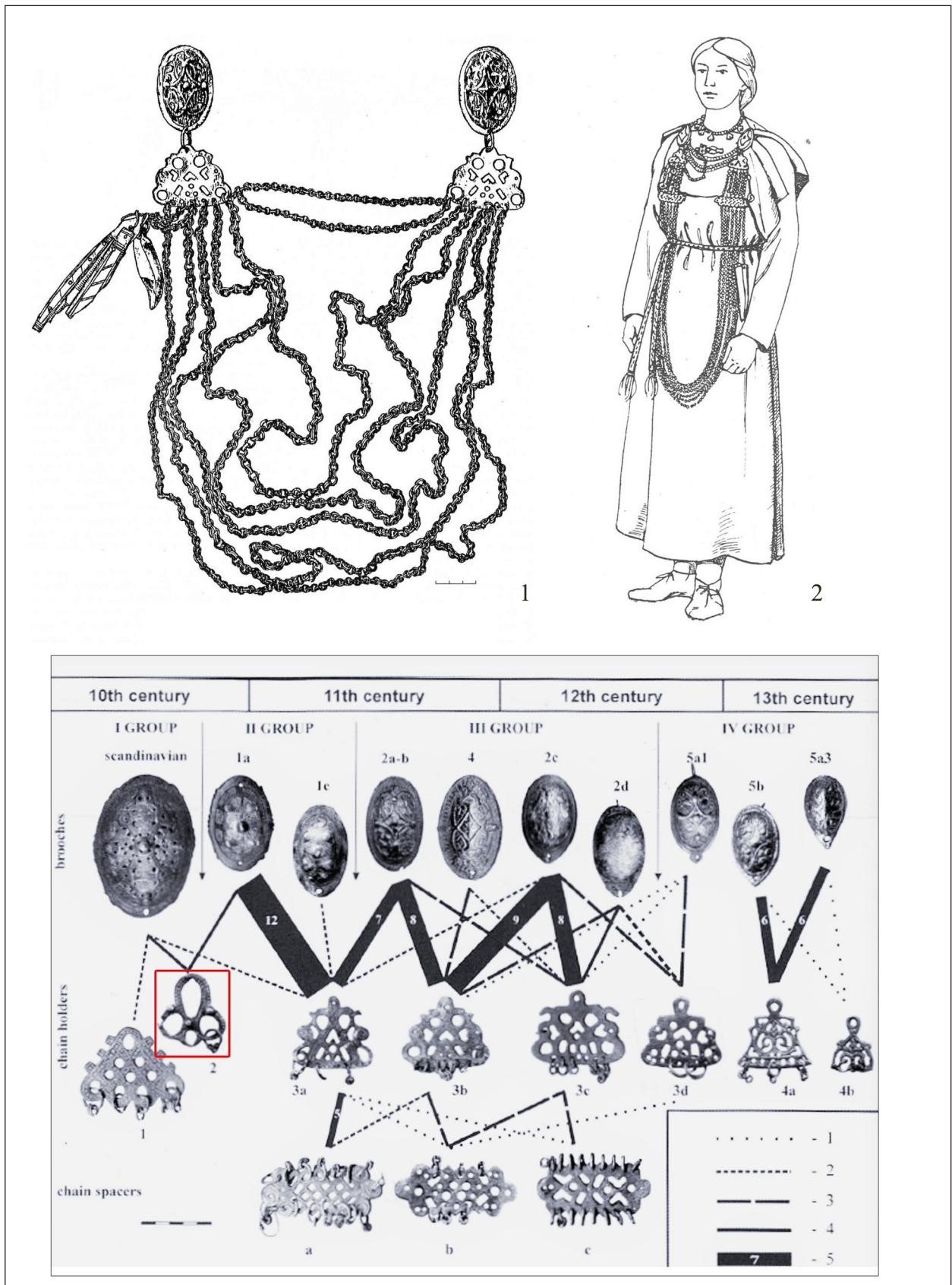
- Illés-Muszka A.: A birkai helyőrség Kárpát-medencei kapcsolatai. *Acta Iuveum Sectio Archaeologica* 4 (2019) Szeged, 77–185.
- Révész L.: Készenléti íjtartó tegezsek a magyar honfoglalás kori sírokban. *Herman Ottó Múzeum Évkönyve* 28–29 (1991) 31–50.
- Spirgis, R.: Chain ornaments with tortoise brooches of the Daugava Livs in the 10th–13th century. *Suomalaisen Tiedeakateman Toimituksia Humanitara* 336. *Annales Academiae Scientiarum Fennicae. Rituals and relations. Studies on the society and material culture of Baltic Finns. Saarijärvi: Academia Scientiarum Fennicae* 2005, 84–104.
- Türk A. – Fjodorov, O. – Strohmayr Á. – Flesch M. – Csedreki L.: Régészeti, kísérleti régészeti és természettudományos adatok Karos-Eperjesszőg III. temető 11. sírjának értékeléséhez. Kézirat
- Zariņa, A.: *Salaspils Laukskolas Kapulauks: 10.–13. gadsimts*. Riga 2006.
- Златогорський, О. Є. – Верба, Т. В.: Дослідження у селі Рованці на Волині. Археологічні дослідження в Україні 2014. Київ 2015, 29–30.

4. kép. A Karos-Eperjesszög III. temető 11. sír (1; Oleg Fjodorov nyomán) és a rovanci 5. sír (2) készenléti igtartótegez függesztésének rekonstrukciója

5. kép. Kettőscsatok a várnai Old Bulgaria Museum Collection (1–4) gyűjteményéből és a tobolszki ortodox egyházi gyűjteményből (5–8)

6. kép. 1–3. Az ún. teknősbéka alakú fibulák viselete és időrendje Robert Spirgís összefoglalása nyomán